

שהוא כענין נהנה מנכסי חבירו, שאם הלה חסר, חייב לשלם עבור הנאתו, והכא נמי זה הרוויח מצוה והלה חסרה בלקיחתו של זה, אבל לא מצינו שום חיוב וקנס על ביטול מצוה מחבירו גרידא. (עפ"י הט"ו יו"ד כח סק"ח; שו"ת אחיעזר ח"ג עג, ד)

ואם היה מעולה בדמים – מותר... לא שכיב שיבחת...' – כתב הרא"ש, שהוא הדין כשצריך את מקומו, שנראה שמותר לגדעו.

(ובשו"ת חות יאיר (קצה) כתב שלא התיר הרא"ש אלא לצורך בנין או שאר דברים הנצרכים לו, מה שאין כן להרחיב חצרו לצורך טיול ותוספת אור בעלמא. ובשו"ת שבט הלוי (ח"ו קיב) העיר שלכאורה בזמן הזה תוספת אור ואויר נחשב לצורך רב).

ויש מי שכתב שעל כל פנים מסוכן לעשות כן. (שאילת יעב"ץ ח"א עו). וכמה אחרונים חלקו על כך, וכן בשו"ת בנין ציון (ח"א סא) דחה כל ראיותיו. וכן הדעת נוטה. ומכל מקום, המנהג לחוש לדעת המחמירים לכתחילה, 'על כן יעשה כהמוזכר בספרי הפוסקים, להקנות מקום האילן והאילן לגוי, והגוי יעקרנו. וכבר הורתי כן כמה פעמים ולא אירע ח"ו דבר רע. וגם אם אי אפשר כן, ועושה כפשוט ההלכה וכדעת המצדדים כן – לא תאונה אליו רע. מכל מקום יעשה הכל על ידי גויים אם אפשר'. (שו"ת שבט הלוי ח"ה צה. וע"ש בח"ב מו מזו. ושם בח"ו קיב – סיכום השיטות ושאר פרטים. וכן דנו הפוסקים על קציצת מקצת מהאילן – ע' דרכי תשובה – קטו, נא משו"ת בית יעקב; שו"ת דובב מישרים ח"ב מב).

לשון חכמים

'צללת במים אדירים והעלית חרס בידך' – יש מי שכתב שהמלה 'חרס', וכן 'חספא' בארמית, – משמעה לעתים: צדף. והביא סימוכין להשערה זו. ומובן אם כן שר' עקיבא מתאר את אותו שולה פנינים, שיגע הרבה בצלילתו ומחפש אחר צדפי המרגליות, וכשהוא מעלה אין בידו אלא צדף ריק, ללא מרגלית בתוכו. (עיונים בדברי חז"ל ובלשונם – עמ' קמט)

דף צב

עניני אגדה ומוסר

'אין נמחל לו עד שיבקש ממנו, שנאמר 'השב אשת האיש כי נביא הוא ויתפלל בעדך'... – (ע' מהרש"א). והוצרך אבימלך לבקש מחילה מאברהם אבינו. ולכאורה, למה היה אברהם צריך לבקשתו של אבימלך, האם לא הספיקו רחמיו של א"א למחול לו קודם שיבקש הוא על זה? ולמדנו, שלא הותר לו לאברהם למחול לאבימלך עד שיבקש ממנו מחילה. כי לו היה מוחל לו קודם, היתה זו פגיעה במדת המשפט. (מתוך 'דעת חכמה ומוסר' – ח"א קיב. ע"ש באורך).

'כל אותן ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר, היו עצמותיו של יהודה מגולגלין בארון, עד שבא משה ובקש רחמים, אמר לפניו: רבונו של עולם, מי גרם לראובן שיודה – יהודה, מיד...' – והרי זכות הודאתו של יהודה עצמו במסירות נפש, לא פחות גדולה היתה

מהודאת ראובן, וגם הצילה שלש נפשות, ולמה הזכיר רק את גרימת יהודה להודאת ראובן, ולא את הודאתו שלו?
יש ללמוד מזה, שזיכוי הוולת גדול יותר ממה שעושה האדם לעצמו. (שיחות מוסר להגר"ח שמואלביץ זצ"ל – כט תשל"א; ב תשל"ב. ע"ש)

'מנא הא מילתא דאמרי אינשי...' – 'דבור של חול המורגל בפי האדם, ומרגלא בפומיה, הוא דברי תורה ממש, אפילו אצל איש ההמוני מישראל. וכמו שנראה הרבה בתלמוד מביא 'דאמרי אינשי', והוא דברי תורה...'. ('צדקת הצדיק' – נג. וע"ע בזה ב'דובר צדק' עמ' 153)

– כי אף על פי שכבר ניתנה תורה ונתגלית כולה בעולם, מכל מקום אותן חכמות גנוזות בהעלם בדברי תורה, כי תורה סתומה ניתנה, רק שהיא כוללת כולם, דוגמת האב שיש במחו כל אותם טפין שעתידי להוציא ולהזריע מהם נפשות רבות. אבל מכל מקום לא הזריע עדיין אלא שהוא כוללם בהעלם.

וכן התורה שבכתב היא כוללת בהעלם כל מיני חכמה שיש בחכמה של הש"י שרצה שתתגלה לברואים. וכשאז"ל (תענית ט.) 'ליכא מידי דלא רמיזי באורייתא'. ואמרו 'מנא הא מילתא דאמרי אינשי' וכו' – שכל מין חכמה דאמרי אינשי, רק שהיא חכמה אמיתית ושפת אמת, היא רמוזה בתורה, הכל, אבל הכל ברמוז והעלם, רק אח"כ בהמשך הדורות היא יוצאה לאור על ידי חכמי דור ודור ודורשיו, ועל ידי כל הנפשות הפרטיות אשר כל אחד מחדש דבר תורה אשר אליה הוכן בפרט. וזהו הנקרא 'תורה שבעל-פה' – שהוא מה שחדשו סופרים ונובעים מלכות בני ישראל ומה שתלמיד ותיק עתיד לחדש'. (ליקוטי מאמרים לר"צ הכהן, עמ' 81).

(ע"ב) 'זמשולש בכתובים' – כבר העירו בתוספות, שאין זה מקרא בכל התנ"ך, ושמא בספר בן סירא הוא. (וע' ב'חדשי אגדות' – מהר"ל).

וזו לשון רבנו צדוק הכהן מלובלין זצ"ל (צדקת הצדיק – קכב): 'ולכן בן סירא היה כלול טוב ורע, כדאיתא בפרק חלק (קה) דהוא מספרים חיצונים, ומילתא מעליותא דאית ביה – דרשינן, ע"ש. וכן בבא קמא קראוהו 'כתובים' – כי באמת היתה נפש יקרה רק דיצאה לחיצונים ומשם נלקחה. ואין כאן מקומו'.

'בירא דשתית מיניה לא תשדי ביה קלא' – 'כי ממה שהוא פרנסת האדם, שם גנוז עיקר חיותו, שהרי הפרנסה היא עיקר קיום חיותו, שלכן אמרו 'בירא...'. – שאין לבזותו. ואכ"מ להאריך'. (צדקת הצדיק – צא)

– זו לשון הגרא"א דסלר זצ"ל (מכתב מאליהו ח"ג עמ' 98 ואילך):

'חויבנו בהכרת הטוב אפילו לדומם, אע"פ שאינו טורה עבורנו, ובודאי לא תתכן בו כוונה להטיב. חז"ל למדונו בזה, שחייב הכרת הטוב אינו מותנה בכוונותיו וטרחותיו של הנותן כלל, אלא שחובה היא על המקבל משום שקבל, ותו לא.

בעל מעלת החסד, שכל כולו חדור בשאיפה לתת ולהעניק לזולת מכל אשר לו, הוא אשר מסוגל להרגיש בכל טובה קטנה שקבל, וירצה לגמול טובה תחת טובה, וישתדל להחזיר גם יותר ממה

שקבל, ולפחות יביע תודתו בפה מלא. לבו יתמלא הכרת טובה משום עצם העובדה שקבל, ולא ידרוש ויחקור אם השני טרח בשבילו, וגם לא אם התכוון אליו, או כיצד ולשם מה עשה זאת'...

עוד הביא שם בהמשך דבריו, מכמה מקומות בדרו"ל, שיש לנהוג כבוד כלפי חפצים דוממים, וכן אוכלין, שמביאים טובה על האדם. ובאר, שאע"פ שמנקודת ראות השכל אין שייך כלל להביע טובה או להראות בזיון לחפצים דוממים, אולם –

'טוד גדול ומקיף בכחות הנפש של האדם מתגלה לנו בזה: כל מדות הנפש מושפעות ונפעלות על ידי הרגש, ולא רק על ידי השכל.

לכן, אם אין אנו מכירים טובה לדומם שנהננו ממנו, וכל שכן אם אנחנו מבזים אותו, נפגע הרגש, שאינו מגיב רק בהתאם לחוקי ההגיון.

הרגש של בעל מעלת החסד, שרוצה אך לתת ולהנות אחרים, אסיר תודה הוא לכל אשר הפיק ממנו הנאה, בכל צורה שהיא, ואפילו לדומם. והכלל הוא: פגיעה ברגש משפיעה באופן ישיר על המדות, וממילא נפגמת מדת הכרת הטוב.

פרפראות לחכמה

'כל המבקש רחמים על חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחילה...
'ויתפלל אברהם אל האלקים וירפא אלקים את אבימלך ואת אשתו' וגו', וכתוב 'זה' פקד את שרה'... – פרש הרבי ר' בונם מפשיסחא: אף על פי שהוא צריך לאותו דבר, היינו, שיש לו רווח ותועלת באותו דבר שחברו מצטער עליו, ולמרות זאת, מבטל את ענינו הפרטי ומתפלל על חברו להקל מעליו צערו – נענה תחילה.

וראיה לזה מאבימלך, אע"פ שהיתה תועלת לאברהם אילו אבימלך יישאר עקר, שלא יוכלו ליצני הדור לומר 'מאבימלך נתערבה שרה' – בכל זאת התפלל עבורו, לכן נענה הוא תחילה. (קול שמהה – לקוטים)

(ע"ב) 'מחלה – זו מרה, ולמה נקרא שמה מחלה? ששמונים ושלושה חלאין יש בה, מחלה בגימטריא הכי הווי, וכולן פת במלח שחרית וקיתון של מים מבטלן' – 'כל המחלה אשר שמתה במצרים, לא אשים עליך' – 'מחלה' אותיות 'הלחם', 'המלח'. וסמוך לפסוק זה כתיב 'עינות מים' – לומר לך, שפת במלח שחרית, וקיתון של מים – מבטלים את המחלה. (בעל הטורים – בשלח)

– מרומז כאן, שאיש ישראל ילמד גמרא בבקר. כי 'תלמוד' מספרו 'פת'. וזהו 'פת שחרית מבטלן'. (מהר"ש מבלז – יחי, בשם הרבי 'החווה' מלובלין)

(בגדר חיוב אכילת 'פת שחרית', כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ד טז), שאין ספק שאכילת פת שחרית – עצה טובה היא והנהגה טובה, ופשיטא דמצוה לעשות כן, אך אין זה בגדר מצוה דרבנן שהעובר על זה יקרא עבריין, 'זהדברים פשוטים').

ב. אם יש לה נכסי מלוג – תתנם לו בחובה, וכן אם יש לה יותר משיעור כתובה דאורייתא, תתן לו התוספת, ואם לאו – פטורה עד שתתאלמן או תתגרש.

קלח. כתוב ארבע נפקותות (אפשריות) המוזכרות בסוגיא, בשאלה אם קנין פירות קנין הגוף דמי או לא. (פח:–צ.).
א. הכותב נכסיו לבנו לאחר מותו, ומכר הבן לאחר, ומת בחיי האב – האם מכירת הבן מכירה. (ולדברי רב יוסף, אפי' אם ק"פ כקה"ג, אפשר שמכירתו מכירה, משום שראוי ליורשו).
ב. האשה שמכרה נכסי מלוג בחיי בעלה (קודם תקנת אושא).
ג. המוכר עבדו לאחר ופסק עמו שישמשנו שלשים יום – האם הוא נידון בדין 'יום או יומים' לראשון או לשני.
ד. עבד מלוג – האם יוצא בשן ועין לאשה. (אך יש לפרש בכמה אופנים אחרים: שתלוי בתקנת אושא, ובדינא דרבא דשחרור מפיקע מידי שעבוד, או שמא אלמוה לשעבודיה דבעל).

קלט. האם עד נעשה דיין? פרט. (צ:)

אם ראה ביום, יכול לדון על סמך ראייתו – לר' טרפון, וכן הורה רבי יהודה נשיאה. אולם לדעת ר' עקיבא לעולם מי שראה לא יכול לדון (בדיני נפשות. – תוס'). ראה בלילה – אינו נעשה דיין (בדינים דאורייתא – ע' גטין ה: וכתובות כא:).

קמ. א. המסיר טליתו של חברו מעליו – האם משלם דמי בושת?
ב. הרק על בגד חברו – האם משלם בושת?
ג. המבייש בדברים – האם משלם בושת?
ד. האם רשאי אדם לבייש את עצמו?
ה. האם נותנים זמן לתשלומי בושת? (צא)

א. חייב.

ב–ג. פטור.

ד. מותר (ולמש"כ התוס' דהרינן משינויי דלעיל, אין הוכחה דשרי).

ה. כן. (ויש מחלקים, דוקא בשבייש ללא נזק – ע' 'אמת ליעקב').

קמא. באלו אופנים מותר לגדוע אילנות מאכל? (צא:–צב.).

כשעציו שוים לשימוש יותר משבב פירותיו. וכן כשמכחיש אילנות יקרים. וכן לצורך מצור, כאשר אין אילנות סרק מצויים. (וכן כשצריך למקומו – רא"ש).

קמב. האומר לחברו: הכני, פצעני – על מנת לפטור, והכהו ופצעו, מה דינו? (צג.).

במשנה איתא שחייב (או משום שאין אדם מוחל באמת, או משום פגם משפחה). ואולם, רבי יוחנן העמיד (לפירש"י ועוד) את משנתנו באמירת 'הן', אך אם יאמר בפירוש 'על מנת לפטור' – פטור. (וכ"פ הרא"ש, דלא כהרמב"ם).

קמג. א. האומר לחברו: קרע כסותי / שבר את כדי, וקרע ושבר – האם חייב לשלם?

ב. האם יש חיובי 'שומר' במעות צדקה ששומרן עבור עניים? (צג.).

א. שנינו במשנה שחייב אם לא אמר לו בפירוש 'על מנת לפטור'. ואולם למסקנא העמידה דוקא כשבא לידו מלכתחילה בתורת שמירה, אבל אם בא לידו בתורת קריעה – פטור.

ב. מיעטו מ'לשומר' – ולא לחלקן לעניים. (משום 'ממון שאין לו תובעין' – רש"י). ואולם מעות הקצובים לעניים מסוימים – דינו ככל שומרין.